

4

Podmioty Ekonomii Społecznej

Organizacje pozarządowe

Jolanta Koral

proeS³

Spis treści

→ Wstęp	1
→ Organizacje pozarządowe na rynku pracy	4
→ Współpraca organizacji pozarządowych z powiatowymi urzędami pracy	19
→ Zakończenie	26
→ Podstawa prawna	27

Wstęp

W Polsce zarejestrowanych jest około 70 tys. stowarzyszeń i około 8,5 tys. fundacji. Podmioty te należą do sektora organizacji pozarządowych i tak nazywać będziemy łącznie te podmioty w dalszej części tekstu. Pole ich działania jest niezmiernie szerokie – od przedsięwzięć hobbystycznych poprzez inicjatywy na polu sportu, kultury, sztuki, edukacji – po obszary najtrudniejsze: pomoc społeczną i usługi rynku pracy, zatrudnienia i aktywizacji zawodowej, czyli przede wszystkim pracę z ludźmi wykluczonymi społecznie i zawodowo.

Na tym ostatnim polu działa najmniej wszystkich organizacji pozarządowych – około 2,3 proc., ale obejmują swoimi działaniami kilkaset tysięcy osób rocznie i ich obecność jest niezwykle ważna dla skutecznego funkcjonowania rynku pracy, a zwłaszcza udziału w nim grup defaworyzowanych, m.in. osób długotrwale bezrobotnych, niepełnosprawnych, uzależnionych, bezdomnych. Aby te osoby mogły

powrócić na rynek pracy, muszą mieć odpowiednie wsparcie, takie jak m.in. szkolenia zawodowe, doradztwo i pośrednictwo pracy, pomoc psychologa i doradcy rodzinnego. Wsparcie to musi być jednak dostosowane do indywidualnej sytuacji, możliwości i problemów każdej z tych osób.

Takiego wsparcia, mimo wiedzy o rynku pracy i rozbudowanych struktur, w wielu wypadkach nie są w stanie zapewnić osobom wykluczonym publiczne służby zatrudnienia, ponieważ ich kompetencje są, z jednej strony, ściśle obwarowane przepisami, z drugiej zaś – nie mają one ani wystarczająco licznej kadry, ani infrastruktury potrzebnej do indywidualnej i długotrwałej pracy z „trudnym” klientem.

Co innego organizacje pozarządowe: wielość i elastyczność form działania, doświadczenie w pracy z grupami defaworyzowanymi i możliwość dostosowywania na bieżąco instrumentów aktywizacji zawodowej, a także zaadresowania działań do konkretnej grupy osób, daje im bardzo duże pole działania na rynku pracy. Funkcjonując w lokalnych społecznościach mają one bardzo dobre „rozpoznanie” otoczenia, w którym żyją ich beneficjenci i w którym – jeśli pomyślnie przejdą program zawodowego wsparcia – będą pracować.

Ustawa o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy z 2004 r. zalicza wszystkie organizacje pozarządowe do instytucji rynku pracy. Ta sama ustawa nakłada na samorządy obowiązek współpracy z partnerami społecznymi (do których zaliczają się również organizacje pozarządowe) w zakresie realizowania polityki rynku pracy, a ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie daje dodatkowe instrumenty pozwalające tę współpracę realizować.

Dziś sytuacja, zakres i efekty działania około 1300 organizacji pozarządowych, które świadczą usługi rynku pracy, są w społecznościach lokalnych bardzo różne. W wielu gminach organizacje stały się jednak trwałym już elementem partnerstw lokalnych, w których „graczami”: są władze samorządowe, służby zatrudnienia, placówki pomocy społecznej, przedsiębiorcy. Uczestniczą lub tworzą lokalne programy aktywizacji zawodowej czy wychodzenia z bezdomności, zawierają lokalne pakt na rzecz walki z bezrobociem.

Co to jest fundacja?

To organizacja posiadająca osobowość prawną, utworzona dla celów społecznie lub gospodarczo użytecznych przez osoby fizyczne lub prawne.

Statut fundacji ustala fundator, musi on być podpisany przez wszystkie osoby, które ustawiły fundację. Statut powinien określać nazwę, siedzibę, majątek, cele, formy (czy np. przewidziana jest działalność gospodarcza) i zakres działalności, skład zarządu.

Fundacja musi zostać wpisana do Krajowego Rejestru Sądowego.

Fundacja może przyjmować darowizny, spadki, zapisy, dotacje, środki z publicznych zbiorów.

Fundacja może również prowadzić działalność gospodarczą, której przedmiot może pokrywać się z działalnością statutową. Powinna mieć ona jednak charakter pomocniczy w stosunku do działalności statutowej. Fundacja nie może przeznaczyć na działalność gospodarczą mniej niż 1000 zł.

Co to jest stowarzyszenie?

Stowarzyszenie tworzy grupa ludzi, którzy skrzyknęli się dla realizacji wspólnego celu. Stowarzyszenie opiera swoją działalność na pracy społecznej członków, przy czym do prowadzenia swych spraw może zatrudniać pracowników. Do założenia stowarzyszenia potrzebnych jest co najmniej 15 osób.

Zanim stowarzyszenie zostanie zarejestrowane w KRS i zyska osobowość prawną, jego członkowie muszą napisać i uchwalić statut. Musi on zawierać m.in. nazwę, adres siedziby, informacje o celach i formach działania oraz o sposobie pozyskiwania środków na działalność i opłacania składek członkowskich.

Stowarzyszenie może przyjmować darowizny, spadki, zapisy, dotacje, środki z publicznych zbiorów.

Stowarzyszenie może również prowadzić działalność gospodarczą, z zastrzeżeniem, że dochód z tej działalności będzie przeznaczony na cele statutowe i nie będzie przeznaczony do podziału między jego członków. Zakres działalności gospodarczej i odpłatnej działalności pożytku publicznego nie może się pokrywać.

Różnice między fundacją a stowarzyszeniem

- stowarzyszenie mogą założyć osoby fizyczne (także cudzoziemcy mieszkający na terytorium Polski), fundację – osoby fizyczne (Polacy i cudzoziemcy bez względu na miejsce zamieszkania) i osoby prawne (mające siedzibę w Polsce lub za granicą);
- stowarzyszenie nie musi mieć celu społecznie użytecznego, np. wspierania przedsiębiorczości czy aktywizacji zawodowej społeczności lokalnej, może np. tylko wspierać swoich członków (hodowców gołębi, zbieraczy znaczków itd.). Fundacja cel społecznie użyteczny mieć musi;
- Stowarzyszenie nie musi mieć kapitału założycielskiego, fundacja – tak. Fundusz założycielski mogą stanowić zarówno pieniądze, jak i np. nieruchomości;
- Stowarzyszenie nie musi dokonywać corocznych sprawozdań, fundacja musi – odpowiedniemu ministrowi.

→ Organizacje pozarządowe na rynku pracy

Publiczne służby zatrudnienia, obarczone wieloma zadaniami administracyjnymi, cierpią na niedobór kadry i środków finansowych, a to znacznie utrudnia profesjonalne usługi zatrudnieniowe. Środki na infrastrukturę i kadre urzędów pracy obowiązane są zapewnić samorządy. Liczba specjalistów od doradztwa zawodowego czy działania takie, jak szkolenia lub kursy zawodowe – stanowią na ogół wypadkową środków, jakimi dysponuje samorząd, nie zaś lokalnych potrzeb. W tej sytuacji trudno mówić, że publiczne służby zatrudnienia odpowiadają na rzeczywiste potrzeby lokalnych rynków pracy.

Organizacje pozarządowe mogą zatem być na rynku pracy cennym wsparciem dla urzędów pracy ze względu na:

- różnorodność form działania;

- możliwość pozyskiwania środków z bardzo różnych źródeł (m.in. dotacje ze środków publicznych, prywatne donacje pieniężne i rzeczowe, środki unijne, środki z własnej działalności gospodarczej);
- kompetencje i doświadczenie w pracy ze specyficznymi grupami beneficjentów;
- możliwość tworzenia własnych miejsc pracy, które przygotowują beneficjenta do funkcjonowania na otwartym rynku pracy (zarówno w ramach działalności statutowej i gospodarczej, jak i w Centrach Integracji Zawodowej, Zakładach Aktywizacji Zawodowej i innych podmiotach, które organizacje pozarządowe mogą tworzyć na potrzeby zatrudniania specyficznych grup pracowników);
- możliwość objęcia osób z grup defaworyzowanych kompleksową, długofalową opieką (integracja społeczna, doradztwo i kształcenie zawodowe, pośrednictwo i pomoc w poszukiwaniu pracy);
- działania organizacji pozarządowych nie są ograniczone ustawowo, tak jak działania urzędów pracy, dlatego mogą one realizować projekty nowatorskie, łączące w sobie wiele różnych typów interwencji;
- osadzenie w społeczności lokalnej (wiedza o problemach beneficjenta, warunkach życia jego i rodziny, wiedza o stopniu „otwarcia” i akceptacji otoczenia na osoby wykluczone).

Zważywszy na takie możliwości organizacje pozarządowe pełnią bardzo różne funkcje na rynku pracy.

- **Występują w imieniu osób bezrobotnych, wykluczonych, reprezentują ich interesy** (funkcje rzecznicze).
- **Świadczą usługi na rynku pracy**, np. pośrednictwo i doradztwo zawodowe. Często realizują kompleksowe programy wsparcia dla wybranych grup osób poszukujących pracy. Samorząd może w drodze konkursu przyznać organizacjom pozarządowym dotacje na takie działania. Publiczne służby zatrudnienia mogą im zlecić szkolenia czy podjąć współpracę przy realizacji projektów partnerskich.

Przykładem takiego rodzaju działalności jest agencja zatrudnienia prowadzona przez Stowarzyszenie Fuga Mundi.

Stowarzyszenie Fuga Mundi, Lublin. Organizacja prowadzi działalność statutową nieodpłatną. Istniejąca od 1995 r. fundacja od 2004 r. prowadzi Agencję Zatrudnienia dla Osób Niepełnosprawnych. Agencja Zatrudnienia jest instytucją rynku pracy, która została wpisana do rejestru agencji zatrudnienia na podstawie ustawy o promocji zatrudnienia i instytucjach rynku pracy. Agencja świadczy usługi w zakresie poradnictwa zawodowego, pośrednictwa pracy na terenie Polski i pracy za granicą oraz doradztwa personalnego, oferuje także pomoc psychologiczną i prawną, poradnictwo w zakresie rehabilitacji zawodowej i rozwoju zawodowego, wsparcie klientów Agencji Zatrudnienia w podejmowaniu wolontariatu.

W ramach ośrodka szkoleniowego fundacji prowadzone są szkolenia i kursy zawodowe dla osób niepełnosprawnych oraz dla pracowników instytucji działających na rzecz osób niepełnosprawnych (urzędy pracy, ośrodki pomocy społecznej, organizacje pozarządowe). Szkolenia zawodowe dla osób niepełnosprawnych prowadzone są głównie w zakresie umiejętności informatycznych, zgodnych z Europejskim Certyfikatem Umiejętności Komputerowych honorowanym w całej Unii Europejskiej. Fundacja realizowała m.in. projekt „Infostradą do e-pracy – zwiększanie zatrudnienia osób ze znacznym i umiarkowanym stopniem niepełnosprawności w zawodach informatycznych z wykorzystaniem nauczania na odległość”. Jego celem było podniesienie kwalifikacji informatycznych niepełnosprawnych, w tym zamieszkałych w małych miasteczkach i na wsi. Przedstawiciele fundacji są członkami Społecznych Rad ds. osób Niepełnosprawnych (wojewódzkiej i powiatowej).

W agencji jest zarejestrowanych 2,5 tysiąca bezrobotnych, z czego 300 to osoby niepełnosprawne psychicznie – prawie tyle samo co w lubelskim PUP. Źródła finansowania: Urząd Miasta dofinansował organizację kursów i szkoleń dla osób niepełnosprawnych oraz prowadzonego przez fundację Punktu Informacji dla Osób Niepełnosprawnych, przekazał również działkę na potrzeby Ośrodka Rehabilitacyjno-Szkoleniowego dla Osób Niepełnosprawnych. PFRON wsparł w ramach programu „Partner”, „Papiрус” zakup sprzętu rehabilitacyjnego oraz prace budowlane przy modernizacji Ośrodka Rehabilitacyjno-Szkoleniowego dla Osób Niepełnosprawnych. Finansowo wspiera fundację także Urząd Marszałkowski – dofinansował realizację programu realizowanego przez Fundację Fuga Mundi, zawartego w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego pt. „Infostrada bez Barier”, mającego na celu aktywizację zawodową poprzez możliwości związane z rozwojem sieci internetowej. Ponadto fundacja otrzymuje wsparcie m.in. z Fundacji Batorego, Fundacji Fundusz Współpracy oraz sponsorów prywatnych.

- Można powiedzieć, że pod wieloma względami jesteśmy jak urząd pracy – mówi Marek Piasecki, prezes fundacji.
- Gdy zaczynaliśmy naszą działalność, myślałem, że nie będzie chętnych na tego typu usługi. Wychodziliśmy z ofertą do Miejskich Ośrodków Pomocy Społecznej i Powiatowych

Urzędów Pracy, reklamowaliśmy się w radiu, lokalnej prasie i TV. Do pośrednictwa pracy i poradnictwa zawodowego podchodzimy profesjonalnie. Bardzo wnikliwie badamy każdą osobę zarejestrowaną w agencji, staramy się poznać, co jest jej mocną, a co słabą stroną, i pod tym kątem indywidualnie dobieramy szkolenia i kursy zawodowe. Druga „noga” naszej działalności to szukanie pracodawców, takich, którzy rzeczywiście są zainteresowani zatrudnieniem osoby niepełnosprawnej. Zawsze informujemy ich otwarcie o możliwościach osoby zarejestrowanej w naszej agencji. Współpracujemy z kilkuset pracodawcami, oferujemy im również usługi prawne, bowiem zatrudnianie niepełnosprawnych często wiąże się z uciążliwymi procedurami, oraz pomoc psychologa. Uważam, że tylko w taki sposób można ich przekonać do włączenia się w działania na rzecz grup wykluczonych. Współpracujemy także z organizacjami, które prowadzą Zakłady Aktywizacji Zawodowej i Warsztaty Terapii Zajęciowej, ponieważ część osób, które do nas trafiły, nie jest jeszcze gotowych do wejścia na otwarty rynek pracy, potrzebują zdobycia konkretnych umiejętności zawodowych lub podniesienia kwalifikacji. Współpracujemy z lubelskim MOPS-em, m.in. robiliśmy razem cykl szkoleń. MOPS ma największe rozeznanie, jeśli chodzi o niepełnosprawnych, ich wymagania, specyfikę pracy, dlatego często kieruje do nas beneficjentów.

- zatrudniają osoby wykluczone, np. w ramach działalności statutowej, w tym odpłatnej działalności pożytku publicznego; działalności gospodarczej czy prowadzonych przez siebie Zakładach Aktywizacji Zawodowej, Zakładach Pracy Chronionej, Centrach Integracji Społecznej).

Przykładem takiej działalności jest Stowarzyszenie Emaus w Krężnicy Jarej oraz Fundacja Domy Wspólnoty Chleb Życia w Zochcinie.

Stowarzyszenie Emaus, Krężnica Jara pod Lublinem. Stowarzyszenia Emaus zostało założone w 1995 r. przez Zbigniewa Drązkowskiego jako pierwsza wspólnota w krajach Europy Środkowo-Wschodniej, dzięki wsparciu wspólnot z Niemiec i Szwajcarii. Emaus utrzymuje się ze sprzedaży podarowanych Stowarzyszeniu mebli i sprzętów gospodarstwa domowego oraz ze środków samorządowych. Uczestnicy wspólnoty – 26 osób: bezdomni, upośledzeni umysłowo, uzależnieni, uchodźcy

– mieszkają w trzech domach w Krężnicy Jarej i Lublinie. Jest to jedyna wspólnota w Polsce, w której są osoby chore psychicznie, i jedna z niewielu, gdzie są kobiety. Członkowie wspólnoty trafiają tu z placówek opiekuńczo-wychowawczych, schronisk, szpitali psychiatrycznych. Część z nich w ogóle nie miała domu. Niektórzy są w trakcie alkoholowej kuracji odwykowej. Zdolni do pracy prowadzą dom, pracują w 3-hektarowym gospodarstwie rolnym i w sklepie. Stowarzyszenie prowadzi warsztaty terapii zajęciowej oraz ośrodek wsparcia dla osób wykluczonych i chorych. Od maja 2004 r. do czerwca 2005 r. realizowano w Emaus projekt „Moje życie, moja praca”, współfinansowany ze środków PHARE. Projekt miał na celu utworzenie miejsc pracy w formie zatrudnienia socjalnego, edukację zawodową osób zagrożonych wykluczeniem, uruchomienie produkcji i usług, które uzupełniałyby dochody stowarzyszenia. Przeszkolono 12 osób w zawodach: ślusarz, spawacz, wulkanizator, pilarz, stolarz. W 2006 r. powstało przedsiębiorstwo produkcyjne składające się z trzech warsztatów socjalnych, finansowane ze środków Equal: warsztat stolarski i tartak, warsztat ślusarsko-spawalnicy produkujący konstrukcje stalowe oraz zakład wulkanizacji działający przy sklepie Emaus w Lublinie.

Fundacja Domy Wspólnoty „Chleb Życia”. Od 1992 r. siostra Małgorzata Chmielewska prowadzi we wsi Zochcin, w powiecie opatowskim, Wspólnotę „Chleb Życia”, w której mieszkają i pracują osoby bezdomne. Gdy coraz więcej bezrobotnych zaczęło się zgłaszać do Zochcina z prośbą o pracę, siostra Chmielewska uznała, że trzeba powołać fundację, która realizowałaby cele pozostające poza możliwościami i ideą Wspólnoty.

Fundacja Domy Wspólnoty Chleb Życia w Zochcinie rozpoczęła działalność w 2003 r. Fundacja stworzyła oparty na prywatnych donacjach fundusz stypendialny dla dzieci z ubogich rodzin, który obejmuje około 500 uczniów podstawówek, gimnazjów i liceów, głównie z powiatu opatowskiego.

Dorosłych wspierają przedsiębiorstwa społeczne – działające od 2003 r. warsztaty – stolarnia i szwalnia, a od 2005 r. mała przetwórcza owoców. W stolarni produkowane

są meble oraz stolarka budowlana (drzwi, okna, schody). W szwalni powstają obrusy, pościel, kapy, bluzki i sukienki. Pomysł utworzenia trzeciego przedsiębiorstwa społecznego wziął się stąd, że w 2005 r. fundacja kupiła 3-hektarowe gospodarstwo rolne, które prowadzi razem ze Wspólnotą. W gospodarstwie jest sad ze starymi odmianami owoców, uprawa warzyw gruntowych oraz warzyw pod folią: ogórków, pomidorów, papryki. Hoduje się także kury i króliki. Do prac gospodarskich zatrudniani są sezonowo mieszkańcy Wspólnoty, a także kobiety z okolicznych wsi.

W przedsiębiorstwach społecznych pracują głównie osoby bezrobotne z powiatu opatowskiego, kierowane tu przez PUP w Opatowie. Zatrudniane są na zasadzie robót publicznych i prac interwencyjnych, zleczanych przez PUP. Otrzymują minimalne wynagrodzenie ze środków Funduszu Pracy oraz Europejskiego Funduszu Społecznego, których dysponentem jest urząd pracy. Wyroby szwalni i produkty przetwórcze sprzedawane są przez internet i w dwóch sklepach fundacji w Warszawie oraz wstawiane do innych sklepów, wyroby stolarni wykonywane są głównie na zamówienie. Przedsiębiorstwa dysponują około 30 miejscami pracy. Zatrudnieni w nich mogą także przejść kursy zawodowe i uzyskać świadectwo pracy, niezbędne dla przyszłych pracodawców. Fundacja pozyskuje środki od polskich i zagranicznych fundacji grantodawczych oraz od sponsorów indywidualnych.

- **działając na rzecz aktywizacji społeczności lokalnej organizacja pozarządowa może stać się „lokomotywą” lokalnej przedsiębiorczości**, poprzez działalność konsultingową, pomoc w konkursach grantowych, kursy, akcje społeczne, które aktywizują i solidaryzują mieszkańców.

Przykładem takiej działalności jest Fundacja „Nauka dla środowiska” z Koszalina.

Założycielami fundacji są młodzi ludzie, absolwenci Politechniki Koszalińskiej, w radzie fundacji zasiadają pracownicy naukowcy tej uczelni.

- Nasza działalność wzięła się z buntu przeciw niewykorzystywaniu zasobów lokalnych. Mieliśmy okazję pracując po studiach w samorządzie dobrze się temu przyjrzeć
- mówi Piotr Jaśkiewicz, prezes fundacji. – Naszą mocną stroną jest współpraca z Politechniką. Są tam ludzie, których można pozyskać dla realizacji wielu projektów, którzy mają autorytet, znajomości i przede wszystkim wiedzę. Wszystko zaczęło się od naszego studenckiego pomysłu, który przekształcił się w projekt ochrony jednego z okolicznych jezior i ziemi wokół niego. Potem pozyskaliśmy pieniądze z samorządu wojewódzkiego na następne projekty. Uznaliśmy, że jako grupa ludzi bez osobowości prawnej niewiele zdziałamy. W 2003 r. fundacja została wpisana do KRS. Na początku wszyscy działaliśmy społecznie, ale chcieliśmy zarabiać, i stąd pomysł z prowadzeniem działalności gospodarczej.

Największy problem był z infrastrukturą organizacji, przede wszystkim lokalem, który trzeba mieć, by dostać NIP czy REGON. Wynajęliśmy lokal od Politechniki.

Ważne, by na samym początku mieć pieniądze na takie zdawałoby się banalne rzeczy, jak pieczątki, telefon, faks, komputer – my dostaliśmy dotację z prywatnej firmy. Dzięki wsparciu profesorów i własnej działalności mamy dobrą opinię, budzimy szacunek i możemy liczyć na przychyłność biznesu.

Fundacja „Nauka dla środowiska”, Koszalin. Działa w czterech obszarach: turystyka alternatywna (promocja turystyki przyjaznej środowisku, organizowanie rodzinnych rajdów rowerowych, imprez sportowo-krajoznawczych i spływów kajakowych, wspieranie systemowych rozwiązań dla rozwoju turystyki aktywnej), edukacja ekologiczna, aktywność młodzieżowa (działania na rzecz młodzieży i z młodzieżą, organizacja międzynarodowych wymian, pomoc dzieciom z mniejszymi szansami), rozwój

lokalny (organizacja lokalnych konkursów grantowych, pomoc małym społecznościom w samodzielnych przedsięwzięciach, namawianie lokalnych biznesmenów do zakładania funduszy lokalnych). M.in. razem ze Stowarzyszeniem Gmin i Powiatów Pomorza Środkowego fundacja realizowała program „Lepsza wieś”, którego celem była społeczna aktywizacja biednych wsi Pomorza Środkowego, dotkniętych strukturalnym bezrobociem, poprzez ułatwianie i zachęcanie do działalności gospodarczej, stworzenie podstaw funkcjonowania Lokalnej Grupy Działania. Z tym samym stowarzyszeniem fundacja realizowała program „Gościnnie region”, którego celem była aktywizacja turystyczna gmin leżących w pasie Pobrzeża Koszalińskiego.

W ramach konkursu grantowego „Działaj lokalnie” fundacja wsparła finansowo 12 projektów, m.in. promujących przedsiębiorczość. Prowadzi także działalność gospodarczą, obejmującą m.in. consulting i przygotowywanie projektów dla samorządów.

Działania fundacji – choć nie świadczy ona usług rynku pracy ani nie zatrudnia osób wykluczonych, w konkretny sposób przekładają się na sytuację lokalnego rynku pracy. Poprzez różnego rodzaju programy, konkursy grantowe i consulting fundacja wspiera rozwój gospodarczy lokalnych społeczności, borykających się z problemem strukturalnego bezrobocia: pomaga osobom, którym grozi wykluczenie społeczne w przekwalifikowywaniu się, zdobywaniu nowych umiejętności, zakładaniu własnego biznesu, m.in. w turystyce.

Jak pokazują powyższe przykłady, organizacje pozarządowe mogą łączyć różne instrumenty aktywizacji zawodowej i społecznej osób wykluczonych. Dzięki temu mogą zaproponować swoim beneficjentom z jednej strony szeroki zakres wsparcia (praca w warunkach wspólnotowych, doskonalenie umiejętności zawodowych, testowanie ich w stolarniach, szwalniach, usługach samochodowych itp.), a z drugiej – precyzyjnie adresując wsparcie i dostosowując je do możliwości podopiecznych.

Przykładem na to, jak model różnorodności sprawdza się w readaptacji społecznej i zawodowej bezdomnych, są działania Stowarzyszenia „Być Razem” z Cieszyna. Jest to także modelowy przykład tego, jak powinna wyglądać współpraca organizacji świadczącej usługi rynku pracy z samorządem.

Stowarzyszenie „Być razem”, Cieszyn. Jego podopiecznymi są osoby bezdomne, bezrobotne, uzależnione. Stowarzyszenie powstało w 1996 r. Założycielami byli młodzi pedagodzy, psycholodzy, terapeuci, pracownicy socjalni, prawnicy i studenci. Najpierw, dzięki wsparciu holenderskich fundacji i przychylności władz miasta, powstało Pozarządowe Centrum Pomocy Rodzinie – placówka świadcząca pomoc prawną, psychologiczną, doradztwo zawodowe oraz aktywizująca młodych ludzi w ramach różnych pracowni, m.in. plastycznej, dziennikarskiej, filmowej.

W 1999 r. w ramach programu rządowego i ONZ „Przeciw Przemocy – Wyrównać Szanse” stowarzyszenie uruchomiło hotel dla kobiet i dzieci, ofiar przemocy. W 2001 r. miasto przekazało stowarzyszeniu hale produkcyjne po zlikwidowanych ZPC Olza. W 2002 r. stowarzyszenie stało się partnerem w opracowaniu Gminnego Programu w zakresie Polityki Mieszkaniowej i Taniego, Dostępnego Budownictwa Socjalnego dla Miasta Cieszyna oraz Programu Wychodzenia z Bezdomności. Dzięki środkom unijnym powstał dom noclegowy dla bezdomnych, który nie poprzestaje

na zapewnieniu beneficjentom łóżka, kąpieli i posiłku, lecz łączy to z programem re-adaptacji – warsztatami przygotowującymi ich do samodzielnego życia oraz zapewnieniem mieszkań readaptacyjnych.

W 2007 r. powstało Centrum Edukacji Socjalnej – uruchomiono pracownię i warsztaty, m.in. rękodzieła artystycznego, pracownię komputerową, stolarnię, szwalnię i ślusarnię, warsztat remontowo-budowlany. Z pomocy stowarzyszenia korzysta rocznie ok. 3 tys. osób. Około 55 proc. środków na prowadzenie działalności to dotacja gminy Cieszyn z Gminnego Programu Profilaktyki i Rozwiązywania Problemów Alkoholowych.

Jak widać, powrót na rynek pracy osoby wykluczonej może obejmować działanie kilku-etapowe, na jakie publiczne służby zatrudnienia przy obecnym stanie prawnym i finansowym nie mogą sobie pozwolić; etapy te to:

- indywidualne doradztwo zawodowe połączone ze wsparciem psychologicznym i pośrednictwem pracy;
- uczestnictwo w grupach wsparcia i samopomocy, warsztaty zawodowe – podnosi to nie tylko kwalifikacje zawodowe, ale także zwiększa motywację ponoszenia odpowiedzialności za własne życie; w przypadku osób bezdomnych wsparcie polega przede wszystkim na udzieleniu schronienia i umożliwienie życia wspólnotowego, dzięki czemu bezdomni uczą się nie tylko umiejętności zawodowych, ale także funkcjonowania w grupie i odpowiedzialności za innych uczestników wspólnoty;
- różne formy pracy przejściowej – ZAZ-y, staże u prywatnych pracodawców;
- wsparcie w utrzymaniu pracy;

→ Współpraca organizacji pozarządowych z powiatowymi urzędami pracy

Współpraca organizacji pozarządowych ze służbami zatrudnienia układa się coraz lepiej, choć wciąż zbyt często jeszcze urzędy pracy postrzegają organizacje wyłącznie jako instytucje roszczeniowe, domagające się środków, zleceń, pieniędzy, szkoleń, zbyt słabe, by można je było traktować jako pełnoprawnego partnera.

Z kolei organizacje odpowiadają, że urzędy są zbyt zbiurokratyzowane – w procedurach „giną” najtrudniejsi klienci, z którymi urzędnicy nie umieją pracować – że urzędnicy boją się nowych, innowacyjnych pomysłów, w które mogliby się włączyć jako naturalni partnerzy.

Jak urzędy pracy mogą wspierać organizacje pozarządowe? Najczęstsze postulaty organizacji pozarządowych.

- Regularnie informować o sytuacji na lokalnym rynku pracy, zapotrzebowaniu, trendach – usprawnić przepływ informacji.
- Współorganizować spotkania informacyjne z przedstawicielami organizacji.
- Włączać się do programów aktywizacji zawodowej (konsultacja, informacje, projekty).
- Pomagać w kontaktach z pracodawcami.
- Informować o szkoleniach, które mogą przydać się organizacjom.
- Udostępniać swoich doradców zawodowych.
- Zwiększyć udział organizacji pozarządowych w pracach powiatowych rad zatrudnienia i zaktywizować ich działanie (w większości powiatów rady te praktycznie nie funkcjonują).

Do zadań rad zatrudnienia należy m.in. inspirowanie przedsięwzięć z zakresu aktywizacji rynku pracy, opiniowanie przydziału środków z Funduszu Pracy przeznaczonych na finansowanie programów dotyczących promocji zatrudnienia, weryfikowanie

ich wykorzystania, opiniowanie kierunków kształcenia i szkolenia zawodowego w regionie, ocena urzędów pracy. Stąd tak ważne jest, by organizacje pozarządowe miały udział w pracach rad zatrudnienia i wpływ na ich decyzje, ponieważ w dużym stopniu dotyczą one ich działalności.

Co urzędом pracy mogą dać organizacje pozarządowe?

- nowe spojrzenie na trudnych klientów na rynku pracy,
- odciążanie od „trudnych” – długotrwale bezrobotnych, niewykwalifikowanych klientów,
- organizacje pozarządowe są bliżej klientów, zwłaszcza te lokalne, dlatego mają większą wiedzę o ich sytuacji, potrzebach i możliwościach,
- pomysły na lokalne programy aktywizacji i readaptacji zawodowej, w których PUP może być partnerem; często organizacje generują nowe pomysły, skuteczne sposoby działania,
- w projektach partnerskich mogą kompensować te działania, których PUP nie może realizować,
- mogą być miejscem zatrudnienia dla osób z grup defaworyzowanych,

Piotr Jaśkiewicz, Fundacja „Nauka dla środowiska”:

– Współpraca z urzędami pracy jest dla nas ogromnie ważna, ponieważ dysponują one najszerszą wiedzą o rynku pracy. Na początku naszej działalności podpisaliśmy list intencyjny prawie ze wszystkimi urzędami pracy z terenu województwa. Spotkaliśmy się z pracownikami Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej, Powiatowego Urzędu Pracy i samorządowcami, wspólnie zastanawialiśmy się nad możliwymi działaniami aktywizującymi społeczność lokalną. Współpraca naszej fundacji z Powiatowym Urzędem Pracy, jak dotąd bardzo dobra, rozpoczęła się od tego, że urząd udostępnił nam salę na spotkania informacyjne. Teraz współpracujemy na różnych płaszczyznach: urząd kieruje do nas bezrobotnych, nasi podopieczni są zapraszani na szkolenia organizowane przez PUP, razem organizujemy Targi Pracy na terenie województwa. Współpracujemy również z Ochotniczymi Hufcami Pracy i z wojskiem, które jest ważnym pracodawcą w naszym regionie.

Razem można naprawić wiele zła, pod warunkiem, że traktujemy się jak partnerzy. My nigdy nie występujemy jako organizacja, która tylko żąda, zawsze szukamy

sojuszników w urzędach, staramy się pokazać, jakie z naszego pomysłu czy projektu wynikną korzyści dla samorządu czy lokalnej społeczności. Tylko tak można być skutecznym – myśląc razem i szanując wiedzę innych.

Zbigniew Drązkowski, Stowarzyszenie Emaus:

– Powinniśmy z urzędami pracy mieć wspólne cele, bo mamy wspólną sprawę do załatwienia. Atutem organizacji pozarządowych, takich jak nasza, są długoletnie kontakty i doświadczenie w pracy z osobami wykluczonymi. Atutami urzędów pracy jest to, że mają wiedzę o rynku pracy, struktury, można powiedzieć, że są gospodarzami na tym terenie. Nasza współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy dobrze się układa, poznaliśmy się i wypracowaliśmy serdeczne stosunki. Urząd organizuje staże pracy i kieruje do nas osoby bezrobotne w ramach prac interwencyjnych. Byliśmy partnerami w kończącym się dużym projekcie „Budujemy nowy Lisków” w ramach IW Equal, którego celem było rozwijanie polskiego modelu gospodarki społecznej (zawijanie partnerstw lokalnych, zachęcanie do tworzenia i tworzenie przedsiębiorstw społecznych).

Myślę jednak, że można mierzyć wyżej i działać skuteczniej. Czasami czujemy się jakby trochę „doklejeni” do wspólnych działań lokalnych, jakby współpraca z nami była wynikiem jakiegoś musu, a nie prawdziwego zrozumienia. Tymczasem razem po prostu lepiej i skuteczniej się działa.

Ewa Szymczak, Fundacja Domy Wspólnoty Chleb Życia:

– Nasze przedsiębiorstwa społeczne dają pracę 20-30 osobom rocznie, a to niemało. Osoby te nie tylko zarabiają na życie, ale także poprzez doskonalenie zawodowe przygotowują się do pracy na otwartym rynku zatrudnienia. Powiatowy Urząd Pracy w Opatowie kieruje do nas osoby bezrobotne na zasadzie prac interwencyjnych czy staży. Brakuje mi jednak w naszej współpracy długofalowego planu działania – stałej umowy na dłuższy okres czasu, wspólnego planowania, jaką liczbę osób możemy przyjąć w danej chwili. Chcielibyśmy także korzystać z doradców zawodowych urzędu, których nam brakuje.

Anna Kot, Stowarzyszenie „Być Razem”:

– Współpraca z Powiatowym Urzędem Pracy jest naprawdę dobra. Urząd informuje nas zawsze o kursach czy szkoleniach, w których moglibyśmy wziąć udział. Jeśli nasz podopieczny nie potrafi załatwić jakichś formalności w urzędzie, pracownicy do nas dzwonią, żeby się dopytać i w ten sposób odciążyc klienta. To jest chyba najlepszy dowód na naszą współpracę, dowód na to, jak ważny jest przepływ informacji między organizacją pozarządową a urzędem pracy.

Nasze stowarzyszenie prowadzi Gminne Centrum Informacji. Nie jest ono dla urzędu konkurencją, nie ma mowy o konflikcie interesów, lecz o wzajemnym uzupełnianiu się. Naszym klientom pomagamy wypełniać potrzebne dokumenty, wyjaśniamy przepisy. W naszym domu bezdomni mogą znaleźć schronienie, odpocząć, osoby uzależnione rozpocząć leczenie, a w pracowniach i warsztatach uczyć się zawodowych umiejętności i odpowiednich nawyków. Mamy czas na indywidualną pracę z każdym klientem, czego – co zrozumiacie – nie są w stanie zapewnić urzędnicy.

Regularnie spotykamy się w Powiatowej Radzie ds. Zatrudnienia. Zawsze uwzględniamy PUP jako partnera w naszych projektach. My zdobywamy dzięki urzędowi wiedzę prawną, a urząd – wiedzę o naszych wspólnych „trudnych” klientach. Dzięki tej współpracy urzędnicy zobaczyli wykluczonych, a wykluczeni zobaczyli, że urzędnik to też człowiek.

Formy działania organizacji pozarządowych

Organizacje pozarządowe mogą prowadzić działalność w trzech podstawowych formach:

- nieodpłatną działalność statutową,
- odpłatną działalność pożytku publicznego,
- działalność gospodarczą.

Środki pozyskane w ramach każdej z tych form działania służą realizacji celów statutowych.

Nieodpłatna działalność statutowa

To najbardziej powszechna forma działalności organizacji pozarządowych. W ramach tej działalności organizacja nie może pobierać wynagrodzenia od osób i instytucji, które korzystają z jej działań. Może za to starać się o dotacje, robić zbiórki publiczne, starać się

o środki od sponsorów prywatnych itp. Dochód z nieodpłatnej działalności statutowej jest zwolniony z podatku dochodowego od osób prawnych, jeśli przeznaczony jest na cele statutowe, które mieszczą się w katalogu ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych. Katalog ten obejmuje przede wszystkim działalność naukową, naukowo-techniczną, oświatową – także kształceniu studentów, kulturalną, sportową, na rzecz ochrony środowiska, wspieranie inicjatyw na rzecz budowy dróg i sieci telekomunikacyjnej na wsi oraz zaopatrzenia wsi w wodę, dobroczynność, ochronę zdrowia i pomoc społeczną, rehabilitację zawodową i społeczną inwalidów.

Odpłatna działalność pożytku publicznego

Działalnością odpłatną jest działalność w zakresie wykonywania zadań należących do sfery zadań publicznych, w ramach realizacji przez organizację pozarządową celów statutowych, za którą pobiera wynagrodzenie. Wynagrodzenie może być pobierane z tytułu świadczenia usług i produkcji towarów przez grupy zdefiniowane w ustawie o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie. Może również pochodzić ze sprzedaży przedmiotów pochodzących z darowizn.

W działalności tej obowiązują ograniczenia: wynagrodzenie za towar czy usługę nie może być wyższe od tego, jakie wynika z kalkulacji kosztów bezpośrednich. Natomiast wynagrodzenie zatrudnionych w organizacji osób nie może przekraczać 1,5-krotności przeciętnego miesięcznego wynagrodzenia w sektorze przedsiębiorstw (jeśli organizacja prowadzi odpłatną działalność pożytku publicznego, to zasada ta obowiązuje także w obszarze nieodpłatnej działalności statutowej tej organizacji).

Dochody z odpłatnej działalności pożytku publicznego zwolnione są z podatku dochodowego, działalność odpłatna (w przeciwieństwie do gospodarczej) może być prowadzona z przerwami.

Zysk z działalności odpłatnej może być przeznaczany wyłącznie na cele statutowe. Jeśli organizacja prowadzi działalność niezgodnie z powyższymi wymogami, jej działalność staje się działalnością gospodarczą, a więc musi odprowadzać podatek dochodowy od osób prawnych.

Działalność gospodarcza

Działalność gospodarczą określa ustawa o swobodzie działalności gospodarczej: „Działalnością gospodarczą jest zarobkowa działalność wytwórcza, budowlana,

handlowa, usługowa oraz poszukiwanie, rozpoznawanie i wydobywanie kopalin ze złóż, a także działalność zawodowa, wykonywana w sposób zorganizowany i ciągły”. Zgodnie z tą samą ustawą działalność zarobkowa to działalność, która ma przynosić zysk. Jest wykonywana w sposób zorganizowany, tzn. w sposób profesjonalny, zapewniający bezpieczeństwo obrotu. Jest również prowadzona w sposób ciągły, tj. powtarzalny.

Przedmiot działalności gospodarczej należy zdefiniować w statucie organizacji, zgodnie z rejestrem Polskiej Klasyfikacji Działalności.

Podjęcie działalności gospodarczej musi być odnotowane w rejestrze sądowym. Wpisu dokonuje się w rejestrze przedsiębiorców Krajowego Rejestru Sądowego. Organizacja podejmująca działalność gospodarczą ma obowiązek zgłosić ją także w GUS i urzędzie skarbowym. Od momentu rejestracji organizacja pozarządowa w części swojej działalności związanej z działalnością gospodarczą traktowana jest jako przedsiębiorca.

Zaletą prowadzenia działalności gospodarczej jest to, że organizacja wypracowuje zysk, który może przeznaczyć na dowolne działania opisane w statucie, co daje swobodę realizacji celów statutowych i niezależność od sponsorów i dotacji. Środki te mogą stanowić wkład własny do dotacji, pokrywać koszty spłaty kredytów.

Organizacja prowadząca działalność gospodarczą nie powinna wykorzystywać majątku pochodzącego z działalności statutowej na działalność gospodarczą, nie może też środków pochodzących z działalności statutowej przeznaczyć na bilansowanie wyniku finansowego działalności gospodarczej.

Źródła przychodów organizacji pozarządowych:

- składki członkowskie (w przypadku stowarzyszenia),
- zbiórki publiczne (także dary rzeczowe – ubrania czy sprzęt AGD, które organizacja może sprzedać w ramach odpłatnej działalności pożytku publicznego – tak np. działają wspólnoty Emaus),
- dotacje (takiej dotacji może udzielić między innymi samorząd),
- subwencje,

- darowizny rzeczowe (może je przekazywać także samorząd, m.in. dzierżawiąc grunt np. pod warsztaty, przekazując lub wynajmując na preferencyjnych warunkach lokal),
- spadki, zapisy,
- jeśli organizacja ma status pożytku publicznego, może dodatkowo czerpać przychody z tytułu 1-proc. odpisu podatku dochodowego od osób fizycznych,
- odpłatna działalność pożytku publicznego,
- zyski z lokat pieniężnych w papierach wartościowe, i innych,
- działalność gospodarcza.

Co to jest organizacja pożytku publicznego?

Zgodnie z ustawą o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie o status organizacji pożytku publicznego mogą starać się wszystkie organizacje pozarządowe, które prowadzą działalność na rzecz ogółu społeczności lub określonej grupy podmiotów, pod warunkiem, że grupa ta jest wyodrębniona ze względu na szczególnie trudną sytuację życiową lub materialną w stosunku do społeczeństwa. Za działalność pożytku publicznego uważa się ustawowo m.in.: pomoc społeczną, działalność charytatywną, działania na rzecz mniejszości narodowych, osób niepełnosprawnych, ochronę i promocję zdrowia, promocję zatrudnienia i aktywizację zawodową osób bezrobotnych lub zagrożonych bezrobociem, wspieranie przedsiębiorczości, wspólnot lokalnych, naukę, edukację, kulturę, sztukę, ekologię, promocję wolontariatu, wsparcie techniczne i szkoleniowe organizacji pozarządowych.

Jeśli fundacja chce uzyskać status organizacji pożytku publicznego, musi mieć kolegialny organ kontroli lub nadzoru wewnętrznego, np. Radę Fundacji. Aby rozpocząć działalność, musi zarejestrować swój statut w Krajowym Rejestrze Sądowym.

Organizacje pożytku publicznego są zwolnione z:

- podatku dochodowego od osób prawnych (dochody przeznaczone na działalność statutową, dochody z obligacji, bonów, papierów wartościowych),
- podatku od nieruchomości (częściowo organizacje prowadzące odpłatną działalność statutową, całkowicie – organizacje prowadzące działalność nieodpłatną),

- opłaty skarbowej (działalność nieodpłatna),
 - podatku od czynności cywilnoprawnych (działalność nieodpłatna),
 - opłaty sądowe w KRS (jeśli sprawa nie dotyczy działalności gospodarczej),
- Trzeba jednak wiedzieć, że wszystkie organizacje pozarządowe – a nie tylko te, które mają status organizacji pożytku publicznego – mogą prowadzić działalność w zakresie pożytku publicznego.

→ Zakończenie

Wzmocnienie udziału organizacji pozarządowych w działaniach na rynku pracy jest niezbędne dla aktywizacji tego rynku, a przede wszystkim dla włączenia grup defaworyzowanych, dla których publiczne służby zatrudnienia mają – nie ze swej winy – bardzo ograniczone propozycje.

Potencjał, jakim dysponują organizacje, wciąż nie jest jednak należycie wykorzystany. Wciąż za mało jest działań o charakterze partnerskim, kiedy na rzecz zatrudnienia działałyby różne podmioty, dysponujące różnymi instrumentami, doświadczeniem, strukturą i wiedzą.

– Zrobienie sensownych planów dla ludzi wykluczonych z regionu musi zawierać strategiczną współpracę, każdy oddzielnie nie jest w stanie zapewnić sukcesu – mówi Zbigniew Drażkowski, prezes stowarzyszenia Emaus. – Samorządy muszą zrozumieć, że organizacje pozarządowe nie są po to, by im tylko zlecać zadania, muszą zrozumieć, że jesteśmy równi i z takiej pozycji powinniśmy razem coś robić. W takiej współpracy z samorządami i szczególnie z urzędami pracy powinna się realizować idea społeczeństwa obywatelskiego.

→ Podstawa prawna

§

- Ustawa z 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. nr 96, poz. 873 z późn. zm.)
- Ustawa z 24 kwietnia 2003 r. Przepisy wprowadzające ustawę o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie (Dz.U. nr 96, poz. 874 z późn. zm.)
- Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z 27 grudnia 2005 r. w sprawie wzoru oferty realizacji zadania publicznego, ramowego wzoru umowy o wykonanie zadania publicznego i wzoru sprawozdania z wykonania tego zadania (Dz.U. nr 264, poz. 2207)
- Ustawa z 20 sierpnia 1997 r. o Krajowym Rejestrze Sądowym (Dz.U. nr 121, poz. 769 z późn. zm.)
- Ustawa z 14 grudnia 2001 r. o zmianie ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym, ustawy – Przepisy wprowadzające ustawę o Krajowym Rejestrze Sądowym oraz ustawy – Prawo działalności gospodarczej (Dz.U. z 2002 r., nr 1, poz. 2 z późn. zm.)
- Ustawa z 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (Dz.U. nr 167, poz. 1398 z późn. zm.)
- Ustawa z 2 lipca 2004 r. o swobodzie działalności gospodarczej (Dz.U. nr 173, poz. 1807)
- Ustawa z 7 kwietnia 1989 r. Prawo o stowarzyszeniach (Dz.U. nr 79, poz. 855 z późn. zm.)
- Ustawa z 23 kwietnia 1964 r. Kodeks cywilny (Dz.U. nr 16, poz. 296 z późn. zm.)
- Ustawa z 6 kwietnia 1984 r. o Fundacjach (Dz.U. z 1991 r., nr 46, poz. 203 z późn. zm.)

Opracowano na podstawie:

- Ustawa o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, Radosław Skiba, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2007.
- Michał Boni, Ilona Gosk, Bartłomiej Piotrowski, Joanna Tyrowicz, Jan Jakub Wygnański, Bezrobocie – co robić? Rola organizacji pozarządowych na rynku usług pracy. Fundacja Inicjatyw Społeczno- Ekonomicznych, Warszawa 2006.
- Ilona Gosk, Magdalena Huszcza, Magdalena Klaus, Jak odnaleźć się na rynku pracy? Przykłady modelowych działań na rzecz grup defaworyzowanych, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa 2006.
- Agata Szoplińska, Igor Kamiński, Jak założyć fundację, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2006.
- Zespół Informatorium, Jak założyć stowarzyszenie, Stowarzyszenie Klon/Jawor, Warszawa 2007.

Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych

Warszawa 2008

ISBN: 83-85928-63-4

Redakcja merytoryczna: Ilona Gosk, Magdalena Klaus, Anna Sienicka

Zdjęcia: Tomasz Ślęzak, Mikotaj Grynberg, Zorka Projekt

Korekta językowa: Dorota Matejczyk

Projekt graficzny: Frycz / Wicha

Skład graficzny: Mirosław Piekutowski

Nakład: 1000 sztuk

Wszystkie prawa zastrzeżone

Przedruk i reprodukcja publikacji w jakiegokolwiek postaci
bez pisemnej zgody Fundacji Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych są zabronione.

Wśród organizacji pozarządowych tylko ok. 1,3 tys. (z ok. 78,5 tys. istniejących podmiotów) zajmuje się świadczeniem usług związanych z rynkiem pracy, ale skala ich działania jest duża – w ciągu roku swoim wsparciem obejmują łącznie liczbę osób równą połowie liczby klientów obsługiwanych przez publiczne służby zatrudnienia. Organizacje są zatem istotnym aktorem rynku pracy.

Broszura „Podmioty ekonomii społecznej – organizacje pozarządowe” w przystępny sposób, w oparciu o konkretne przykłady dobrych praktyk, pokazuje rolę i możliwości organizacji pozarządowych, działających w sferze usług rynku pracy, jako naturalnych partnerów publicznych służb zatrudnienia.

Kluczowe kompetencje organizacji pozarządowych, które zostały wskazane w niniejszej publikacji, są komplementarne do kompetencji publicznych służb zatrudnienia, toteż niezwykle ważna jest współpraca tych dwóch typów podmiotów na rynku pracy, w celu tworzenia kompleksowych rozwiązań.

Magdalena Huszcza, Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych

ISBN: 83-85928-63-4

